

## چکیده

در این نوشتار علاوه بر آشنایی مختصر با قانون حمایت از حقوق پدید آورندگان، بر لزوم رعایت و اجرای این قانون در نرم افزارهای اسلامی تأکید شده است. همچنین اموری که باعث نقض این قانون از طرف کاربران می شود، مورد بحث قرار گرفته و در نهایت، راهکارهایی برای جلوگیری از نقض قانون فوق ارائه گردیده است. واژگان کلیدی: قانون کپی رایت، نرم افزارهای اسلامی، قفل شکسته

# نگاهی به بایدها و نبایدهای رعایت قانون کپی رایت در نرم افزارهای اسلامی



سید هاشم شوقی

hashemshowghi@yahoo.com

است که فقط خالق اثر، نه کسی که به اثر دسترسی دارد، می تواند از آن حقوق استفاده کند.

این قانون برگرفته از پیمان برن (۲) است که برای حمایت از آثار ادبی و هنری در تمامی کشورها وضع شده است؛ بدین معنا که این پیمان داشتن حق قانونی بر مالکیت یک اثر را در تمام کشورها قابل اجرا می داند. پیمان برن تاکنون بارها مورد تجدید نظر قرار گرفته و از سال ۱۹۶۷ میلادی مدیریت آن بر عهده سازمان جهانی حمایت از حقوق مالکیت معنوی WIPO (۳) قرار گرفته است.

این قانون در کشور ایران، پس از بحث های فراوان در جلسه علنی روز یکشنبه ۱۳۷۹/۱۰/۴ شمسی مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید (۴) و در تاریخ ۱۳۷۹/۱۰/۱۰ شمسی به وسیله شورای نگهبان تأیید شد و با وقفه ای چهار ساله در هیئت دولت مطرح و تصویب شد که تمام نرم افزارهای ایران می توانند تحت حمایت «کپی رایت» قرار بگیرند تا زمینه تکثیر غیر مجاز آن ها بر چیده شود.

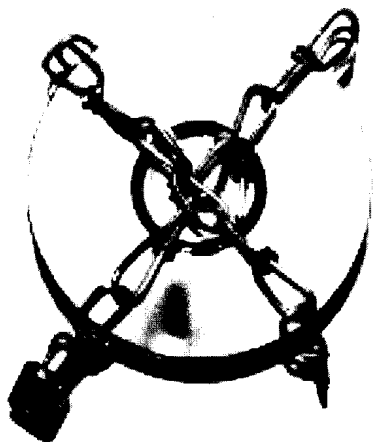
یک صرفه جویی اقتصادی تلقی شود؛ اما در یک نگاه کلان این وضع نه به نفع مؤسسات تولید کننده محصولات فرهنگی و نه به نفع افراد جامعه ما خواهد بود. نکته مهم دیگری که نباید فراموش کنیم آن است که به رسمیت شناختن حق و حقوق دیگران موردی نیست که برای آن نیازی در جستجوی سود یا نفع خود باشیم!

## کپی رایت چیست؟

کپی رایت (حق تکثیر) (۱) نوعی حفاظت قانونی از آثار چاپ شده و چاپ نشده ادبی، علمی و هنری است. این آثار به هر صورت که عرضه شده باشند، به شرط این که دارای ماهیتی قابل درک باشند؛ یعنی دیده، شنیده یا لمس شوند، شامل این حمایت خواهند بود. اگر این اثر یک کتاب، مقاله، کد HTML یا گرافیک رایانه ای بوده و قابل ثبت بر کاغذ، نوار کاست، CD یا هارد رایانه نیز باشد، شامل قانون کپی رایت می شود. قانون کپی رایت به خالق اثر اجازه می دهد تا از حقوق انحصاری بودن اثر استفاده کند. انحصاری بودن به این معنا

## مقدمه

اهمیت قوانین و مقررات مربوط به حقوق مؤلفان یا قانون حمایت از حقوق پدید آورندگان (کپی رایت) چیست؟ آیا صحبت از لزوم رعایت چنین قوانینی صرفاً یک بیان روشنفکرانه محسوب می شود یا آن که واقعاً در پشت چنین مقرراتی فلسفه ای نهفته است که باعث وضع و رعایت چنین قوانینی در تمامی کشورهای پیشرفته شده است؟ چرا ما شک و تردیدی در رعایت مسائلی از قبیل حق مالکیت افراد در امور ملک و املاک نداریم، اما زمانی که پای یک محصول فرهنگی به میان می آید، یک پای ماجرا می لنگد؟ در سال های اخیر شاهد آن هستیم که قانون حمایت از حقوق پدید آورندگان (کپی رایت) در داخل جامعه ما به شکل کامل اجرا نمی شود و از این بابت ضرر و زیان فراوانی به شرکت ها و مؤسسات تولید کننده این محصولات وارد می شود. شاید اگر از دید فردی به موضوع نگاه کنیم، عدم رعایت این قوانین و مثلاً تهیه و استفاده کردن از یک بسته نرم افزاری به صورت غیرمجاز،



رعایت قانون کی‌رایت می‌تواند کاربران را با بهای واقعی‌تر نرم‌افزارها آشنا کند و بنابراین، آن‌ها نسبت به نرم‌افزارهای اسلامی که گاهی تولید آن چندین سال طول می‌کشد، رغبت بهتری نشان داده و هزینه بیشتری پرداخت خواهند کرد. اما در حال حاضر، کاربران عادت به کی‌ب محصولات نرم‌افزاری‌های اسلامی با هزینه بسیار اندک دارند و دیگر هرگز تمایلی به پرداخت هزینه واقعی نرم‌افزارهای اسلامی ندارند و شرکت‌ها و مؤسسات تولید این نوع نرم‌افزارها مجبورند محصولات خود را با هزینه و سود بسیار کمتری به فروش برسانند



گفتنی است که این قانون از زمانی که اثری در شکلی ملموس به وجود بیاید، شامل آن اثر می‌شود و تاریخ انقضای آن هم، بر اساس پیمان‌برن، حداقل شامل طول حیات خالق آن و ۵۰ سال پس از مرگ او است. این مقدار زمان شامل تمام کشورهای عضو در پیمان برن می‌شود و هر کشور می‌تواند زمان بیشتری برای قابل اجرا بودن کی‌رایت قائل شود؛ اما این زمان نمی‌تواند از مقدار تعیین شده در پیمان کمتر باشد. گاهی اوقات، طی یک وصیت رسمی، حقوق یک اثر به بازماندگان صاحب آن تعلق می‌گیرد که البته باید به تأیید رسمی رسیده باشد.

### قانون حق تألیف و کی‌رایت در نرم‌افزارهای اسلامی

بعد از آشنایی اجمالی با قانون کی‌رایت و یادآوری این که قانون فوق در مجلس شورای اسلامی ایران نیز تصویب شده است، لزوم اجرای آن درباره نرم‌افزارهای اسلامی امری بدیهی به نظر می‌رسد؛ اما عدم اجرای صحیح این قانون در کشور، بستر را برای سوء استفاده‌کنندگان فراهم ساخته و کاربران و محققان نیز به سوی استفاده از نرم‌افزارهای قفل شکسته می‌روند. به همین جهت، در این مقاله اموری که باعث نقض این قانون

از طرف کاربران و محققان (و نه سوء استفاده‌کنندگان) می‌شود، ذکر شده و راهکارهایی نیز برای اجرای بهتر این قانون در جامعه ارائه می‌گردد.

### چه اموری باعث کی‌رایت می‌شود؟

۱. قیمت: تقریباً دلیل اصلی رعایت نکردن قانون کی‌رایت برای محصولات نرم‌افزاری خصوصاً نرم‌افزارهای اسلامی، قیمت‌های بالای این نوع نرم‌افزارها به توجه به متوسط درآمد در ایران، خصوصاً کاربران و استفاده‌کنندگان این نرم‌افزارها که بیشتر قشر طلبه و دانشجو هستند، می‌باشد. طبیعی است که قیمت‌های بالای بعضی نرم‌افزارها و احتیاج شدید یک محقق و پژوهشگر به آن‌ها سدی بزرگ برای خرید این گونه نرم‌افزارها است و قیمت‌های گران و خارج از سطح توان خرید جامعه، افراد را به سوی استفاده از نسخه‌های قفل شکسته و رایت شده هدایت می‌کند.

۲. نوع تفکر مردم: یکی دیگر از مشکلات در این عرصه، بحث فرهنگی است. در حالی که بسیاری از پژوهشگران برای چیزی که ماهیت عینی و فیزیکی دارد، مانند یک کتاب که حتی شاید الان مورد نیازشان نیز نباشد، به راحتی پول

پرداخت می‌کنند، اما در مورد نرم‌افزارها که تجسم مادی و عینی ندارد، حتی اگر نرم‌افزاری مورد نیازشان باشد، مایل به پرداخت هزینه واقعی آن نیستند و در واقع، نوع تفکر ما نسبت به پرداخت پول بابت محصولات نرم‌افزاری و البته قابل کی‌ب اشتباه است.

### چرا باید قانون کی‌رایت را رعایت کرد؟

۱. رعایت قوانین کی‌رایت باعث رونق و ایجاد بازار برای محصولات نرم‌افزاری اسلامی خواهد شد. بنابراین، طبیعی است که مشاغل مرتبط بیشتر شده و افراد و کارشناسان بیشتری جذب این بازار خواهند شد که این امر علاوه بر افزایش سطح درآمد و ایجاد شغل در بخش نرم‌افزاری، سبب جاذبه بیشتری برای سرمایه‌گذاری مراکز و مؤسسات اسلامی در این بخش خواهد شد و این می‌تواند باعث بالندگی و در نتیجه، افزایش سطح و کیفیت این نوع نرم‌افزارها شود.

۲. رعایت قانون کی‌رایت می‌تواند کاربران را با بهای واقعی‌تر نرم‌افزارها آشنا کند و بنابراین، آن‌ها نسبت به نرم‌افزارهای اسلامی که گاهی تولید آن چندین سال طول می‌کشد، رغبت بهتری نشان داده و هزینه بیشتری پرداخت خواهند کرد.

اما در حال حاضر، کاربران عادت به کپی محصولات نرم‌افزاری‌های اسلامی با هزینه بسیار اندک دارند و دیگر هرگز تمایلی به پرداخت هزینه واقعی نرم‌افزارهای اسلامی ندارند و شرکت‌ها و مؤسسات تولید این نوع نرم‌افزارها مجبورند محصولات خود را با هزینه و سود بسیار کمتری به فروش برسانند.

۳. با رعایت قوانین کپی‌رایت شرکت‌ها و مؤسسات مسئول موقعیت مناسبی پیدا خواهند کرد که از تولید نرم‌افزارهای کلیشه‌ای بازار که تنها به نرم‌افزارهای عامه‌پسند محدود شده، خارج گردیده و به سوی نرم‌افزارهای پژوهشی و کارآمد که گاهی کار تحقیق آن سال‌ها طول می‌کشد، و هزینه‌های بسیاری دارد، کشیده خواهند شد.

۴. رعایت قوانین حق تألیف در زمینه نرم‌افزار می‌تواند زمینه ایجاد تحرک و پویایی لازم برای گسترش این صنعت شده و در نتیجه، سبب ورود شرکت‌ها و مؤسسات دولتی و خصوصی گوناگون به این عرصه شده و موجب رقابت سالم بین آن‌ها خواهد شد و این نه تنها به نفع صنعت نرم‌افزار، که به سود کاربران رایانه‌ای در کشور نیز خواهد بود.

### اجرای قانون کپی‌رایت و راهکارهای پیش رو

#### الف- فرهنگ‌سازی عمومی

با توجه به سیستم موجود در کشور و عدم اجرای صحیح و کامل قانون کپی‌رایت، افراد بسیاری با خریداری محصولاتتی که قفل ندارند، از محتوای این محصولات استفاده کرده و بدین ترتیب، تلاش‌های مستمر افراد و شرکت‌های تولیدکننده نرم‌افزارها به هدر می‌رود. از این رو، باید با اطلاع‌رسانی صحیح از طرف نهادهای مربوط، به مخاطب آگاهی داده شود که خرید سی‌دی اصلی هر چند گران‌تر است، اما این امکان را برای مخاطب فراهم می‌کند که از خدمات بعد

از فروش و امکانات جانبی آن استفاده کند. با فرهنگ‌سازی درست می‌توان کاربران و استفاده‌کنندگان از نرم‌افزارهای اسلامی را به این باور رساند که همان‌طور که در مسائلی از قبیل حق مالکیت افراد در امور ملک و املاک تردیدی ندارند، محصولات فرهنگی نیز دارای حق مالکیت می‌باشند و آن‌چنان‌که کاربران و استفاده‌کنندگان از این نوع نرم‌افزارها بابت خرید تجهیزات رایانه‌ای و وسایل دیگر هزینه واقعی پرداخت می‌کنند، باید قیمت واقعی محصولات نرم‌افزاری را نیز بپردازند و این باور غلط را که خرید و پرداخت هزینه واقعی نرم‌افزارها باعث افزایش قیمت خدمات یا محصولات نرم‌افزاری می‌شود، از ذهن خود دور سازند. نتیجه این‌که تشویق عموم جامعه به رعایت قانون «حمایت از حقوق پدید آورندگان» امری ضروری است و با توزیع نرم‌افزارهای تولیدی با قیمت متعادل، افزایش کیفیت نرم‌افزارهای نقره‌ای و اعطای امتیاز، تنوع در خدمات پس از فروش و جلب نظر کاربران با پشتیبانی از نرم‌افزار و نسخه‌های قدیمی و به‌طور کلی ایجاد یک فرهنگ حمایتی عمومی، می‌توان مردم را به رعایت قانون ترغیب نمود.

در این بین، اهمیت وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به منظور ایفای نقش قوی‌تر در عرصه مالکیت فکری و رعایت حق مؤلف در نرم‌افزارهای اسلامی به عنوان نهاد متولی تأثیرگذار، انکارناپذیر است و باید این نهاد به دنبال اجرایی کردن اقدامات فرهنگی مطابق با نیازهای جامعه در مسیر آموزش صحیح مردم باشد.

#### ب- شناسنامه‌دار کردن نرم‌افزارها

شناسنامه‌دار شدن نرم‌افزارهای اسلامی به عنوان راهکاری برای رعایت قانون کپی‌رایت می‌تواند تأثیرگذار باشد که این روند از سوی مرکز توسعه فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت فرهنگ و ارشاد

اسلامی آغاز شده است؛ ولی کند بودن این روند، از تأثیرگذاری این طرح کاسته است. در توضیح چگونگی صدور شناسنامه و گواهی ثبت و انتشار نرم‌افزارهای اسلامی، به عنوان راهکاری برای رعایت قانون حق مؤلف می‌توان گفت: یک نرم‌افزار مالتی‌مدیا شامل: صداها کتاب و چندین ساعت فیلم و نیز قطعات مختلف موسیقی و هزاران تصویر است. بنابراین، نیاز است این ترکیب چندرسانه‌ای در بخش‌های تخصصی که متولیان مختلفی دارد، از نظر محتوایی و رعایت حقوق پدیدآورندگان بررسی شود. (۵)

نرم‌افزارهایی که در بازار وجود دارند، عموماً دارای شناسنامه هستند. شناسایی نرم‌افزارها از سوی وزارت ارشاد، می‌تواند در رعایت قانون کپی‌رایت تأثیر مثبت بگذارد و اگر این فعالیت به‌طور جدی و با سرعت بیشتری انجام شود، می‌تواند در ایجاد تحول در حوزه نرم‌افزارها بسیار تعیین‌کننده باشد.

در بین کارشناسان و تولیدکنندگان مختلف نرم‌افزارهای اسلامی عموماً به طرح شناسنامه‌دار کردن نرم‌افزارها با دید مثبت نگریسته می‌شود؛ اما کند بودن روند ثبت نرم‌افزار و همچنین مشکلات دیگر سبب شده برخی از تولیدکنندگان نسبت به این روند واکنش منفی نشان دهند.

این طرح نه تنها به نفع تولیدکنندگان نرم‌افزارهای اسلامی خواهد بود، که به نفع کاربران و استفاده‌کنندگان از نرم‌افزارهای اسلامی نیز خواهد بود؛ چرا که نرم‌افزارها باید با گذشتن از این فیلتر مجوز بگیرند و مجبور هستند کیفیت نرم‌افزارها را ارتقا دهند.

#### ج- حمایت قانونی و مالی

در کنار حمایت‌های قانونی (نظارت بر اجرای صحیح قانون کپی‌رایت)، حمایت‌های مالی مسئولان مرتبط با امور علمی و فرهنگی می‌تواند گره‌گشای برخی از مشکلات مراکز تولیدکننده نرم‌افزارهای



## سخن آخر

طبیعی است در صورتی که نهادهای مسئول با رعایت و اجرای صحیح قوانین کپی‌رایت بتوانند بازار مناسبی را ایجاد کنند، شرکت‌های تولید کننده این نوع نرم‌افزارها با رغبت و اطمینان بیشتری به کار خود ادامه خواهند داد، که این امر به ارتقا و کیفیت نرم‌افزارها نیز کمک فراوانی خواهد کرد. ■

## پی‌نوشت‌ها :

۱. برای دانستن مطالب بیشتر در مورد مالکیت معنوی ر.ک: پایگاه سازمان جهانی مالکیت معنوی (<http://www.wipo.int/about-ip>) و همچنین پایگاه حقوق مالکیت معنوی (<http://www.intelproplaw.com>).
2. Convention Berne.
3. World Intellectual Property Organization.

۴. آیین‌نامه اجرایی قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای ر.ک:

<http://www.mnetwork.htm.tripod.com/Law>

۵. عیسی زارع‌پور، رئیس مرکز توسعه فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

## منابع:

۱. اسداللهی، سعید رضا، «عرضه و تقاضا در نرم‌افزارهای اسلامی»، ره‌آورد نور، زمستان ۸۳، ش ۹، ص ۳۱.
۲. سعیدی، مسعود، «هر کالایی مالکی دارد»، ماهنامه شبکه، مهر ۱۳۸۳، ش ۴۷.
۳. پایگاه سیم‌رغ: <http://www.senmerv.com>
۴. پایگاه یادداشت‌هایی درباره فناوری اطلاعات: <http://itiran.net>

شناسنامه‌دار شدن نرم‌افزارهای اسلامی به عنوان راهکاری برای رعایت قانون کپی‌رایت می‌تواند تأثیرگذار باشد که این روند از سوی مرکز توسعه فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی آغاز شده است؛ ولی کند بودن این روند، از تأثیرگذاری این طرح کاسته است

تولیدکننده دیگر نگران کپی غیر قانونی از محصولات خود نیست؛ چون فرد به راحتی می‌تواند محصول را تهیه کند و نیازی به رایت محصول ندارد و از طرف دیگر، متحمل خسارت سنگین نیز نشده است. همچنین می‌توان با یاری جستن از اشخاص حقیقی یا حقوقی که مرتبط با امور فرهنگی و اجتماعی هستند، نرم‌افزارهای علوم اسلامی را به‌آسانی در اختیار عموم جامعه قرار داد. مانند اقدام شایسته دفتر حضرت آیت الله العظمی سیستانی - دامت برکاته - در خرید امتیاز نرم‌افزار «المعجم»، کاری از مرکز معجم فقهی حضرت آیت الله العظمی گلپایگانی - قدس سره - که بار اول با قیمت ۱۲۰/۰۰۰ تومان توزیع گردید و با مساعدت دفتر آیت الله سیستانی اکنون این نرم‌افزار با قیمت ۲۰۰۰ تومان قابل تهیه می‌باشد.

اسلامی باشد. پر واضح است که حمایت قانونی و مالی از این نوع نرم‌افزارها، باعث ایجاد انگیزه در شرکت‌های تولیدکننده و ارتقای سطح فنی و علمی نرم‌افزارها و همچنین باعث ورود بخش خصوصی به این عرصه خواهد شد و همین امر، باعث شکوفایی و بالندگی هر چه بیشتر خواهد بود.

حمایت و کمک‌های نهادها و مراکز دولتی و فرهنگی، باعث خواهد شد تا تولیدکنندگان این نوع نرم‌افزارها، آن‌ها را با قیمتی متناسب با سطح خرید اقشار مختلف جامعه توزیع نمایند؛ چرا که برخی نرم‌افزارهای تخصصی برای مراکز تولیدکننده هزینه بالایی دارد و اگر بخواهد در بازار با قیمت مناسب به دست مصرف‌کننده برسد، باید نهاد و مرکز دولتی و فرهنگی حمایت‌های مالی از او داشته باشد که با این کار و ارائه ارزان محصولات،